

SOCIÁLNÍ SÍTĚ JSOU JAKO PAPIŇÁK...

Rozdělení nenávistí

Hluboko v genech máme potřebu spolupráce. Bez ní by naši prapředci před statisíci a miliony let v pravěké divočině plné predátorů nepřežili. A proto máme v DNA i odpor ke konfliktům, k násilí a k porušování pravidel. Neboť to vše spolupráci ničilo. A i proto si dnes vybíráme přátele s podobným názorem. „A ten jiný je nám nepříjemný,” říká legenda české psychiatrie a popularizátor vědy **prof. MUDr. CYRIL HÖSCHL (73), DrSc.** Vysvětluje tím rozdělenou společnost, kde se na obou stranách přitápí pod kotlem. Politika je sice taková odjakživa, ovšem situaci výrazně zhoršily sociální sítě typu Facebook, Instagram či Twitter, na nichž chybí bezprostřední kontakt a oběti útoků jsou odosobněné. Urazíte-li někoho tváří v tvář, může přiletět facka. V aplikaci na mobilu jste však v té chvíli beztrestní.

■ **Téma rozdělené společnosti nás v posledních letech provází téměř každý den. Ve zprávách se řeší „štěpící linie“ nebo „nesmiřitelné tábory“ a nutí nás to přemýšlet, proč si nerozumíme. Naposledy jsme rozdělení zažili při prezidentské volbě. Začneme tím, jestli je vůbec možné mít „sjednocenou společnost“, jestli to nezavání něčím nepřírozeným a zda toho nelze dosáhnout jen v dobách, kdy všechny ohrožuje nějaký společný nepřítel...**

Na tuto otázku existují dvě odpovědi. Ta první je, že demokracie je založená na soupeření idejí a osobních zájmů různých skupin „hráčů“. Jednotlivá společnost neexistuje, a když je uměle vytvořena, pak jediné v totalitním systému, ve kterém se na konci stejně ukáže, že pod jednotlivou skořápkou byla rozdělená o to víc, protože se ty tlaky jenom nakumulují. Lidé mají různé názory, postoje i osobní zájmy, což je normální a patří to k věci, a demokracie je kvas, který spočívá právě v diskusi a střetávání těchto zájmů.

■ **Pokud je to normální, kde se bere tolik nenávisti a patologie, jež to provázejí?**

To je druhá odpověď na tu otázku. Vykopal se hluboký příkop mezi dvěma tábory, který vede až k rozdělování rodin nebo dlouholetých přátelství, a zdá se být téměř nepřekonatelným. Bylo to vidět například při druhém kole prezidentské volby. Zdánilivě to vypadá, že společnost se rozdělila příní, ale ta příčina je jiná. Ona už rozštěpená byla a ta konkrétní témata na to rozdělení jenom nasedají. Lidská soudržnost se

lámala na vícero tématech, jako byl covid, vztah k Rusku nebo k Číně. Kolega Horáček (profesor Jiří Horáček, přednosta Kliniky psychiatrie a lékařské psychologie na 3. lékařské fakultě UK a vedoucí Centra pokročilých studií mozku a vědomí v Národním ústavu duševního zdraví, pozn. red.) má hypotézu, že na vině je bezprecedentně rychlé a bezbariérové šíření nepředstavitelného množství informací na sociálních sítích. Tedy jakási hyperkonektivita, pospojovanost každého s každým. Pro to svědčí i skutečnost, že rozdělená společnost není specificky česká záležitost. Hluboké příkopy jsou vykopány mezi názorovými tábory ve Francii, ve Spojených státech nebo Velké Británii. Vzpomeňte si na brexit nebo prezidentské volby Trump versus Biden. Společnost se polarizuje celosvětově.

„Hluboké příkopy jsou i v dalších zemích.“

■ **Jak tedy volné šíření informací k takové univerzální „hyperpolarizaci“ vede?**

Mysleli jsme si původně, že volné šíření informací na sociálních sítích nám přinese výhodu a naději na vítězství pravdy nad lží.

■ **Ale to se nestalo?**

Kupodivu ne. Informace se šíří brutálně rychle. Dneska si dáte k obědu hrachovou kaši, a za deset sekund o tom vědí v Austrálii. Tak zběsilou rychlost jsme ni-

Vztek má obrovskou sílu. Tvoří se strachem dvě vývojově nejstarší emoce, kterými před nějakými 300 tisíci let vybavila příroda kvůli přežití čtyřnohý předchůdce dinosaurů (na ilustračním snímku), jejichž předci pár desítek milionů let předtím vylezli z moře na souš. Zatímco strach dával tělu v nebezpečí pokyn „uteč!“, vztek v organismu aktivoval energii a odhodlání pro boj. A to i proti přesile. „Zatím se nám před očima“ a jdeme do boje bez ohledu na to, že je protivník silnější. V organismu se spustí kaskáda fyziologických procesů, a najednou máme pocit ohromné síly.

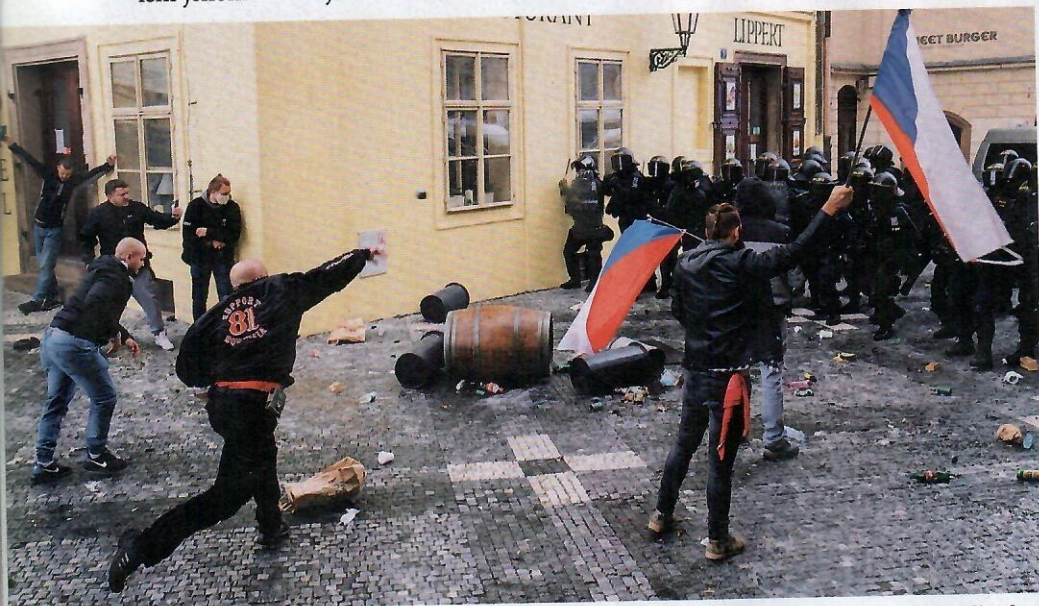

kdy předtím nezažili. Navíc přednost mají atraktivní zprávy, to znamená nehorázné, hrozné anebo nějakým způsobem šokující. Jak říkal už Karel Čapek, zpráva není, že pokrývač dokončil střechu, ale že z ní spadl. Negativní informace se tedy do sociálních bublin dostávají přednostně. A tam se shlukují názorové množiny kolem určitých idejí, jimiž se nabíjejí jako elektřina v protipólných elektrodách, a to napětí dál stoupá tím, jak se do tohoto „mediálního“ prostoru pumpuje další energie. Výsledkem je polarizovaná společnost, o níž se bavíme. Názory se sdružují do shluků, kdy v jedné bublině se shromažďují odpůrci očkování a jako sněhová koule se nabalí i vztah k Evropské unii nebo k Putinovi, a náboj roste po celém světě. Ať se podíváme, kam se podíváme, na Nový Zéland, nebo do Francie, všude najdeme nějaký důvod k rozdělení. Když si to shrneme: příčiny polarizace jsou mnohem hlubší, než že někdo má radši Spartu, Slavii nebo Baník Ostrava. Příkopy už byly vykopány a nové situace na to jenom nasedají. Pandemie covidu již přišla do rozdělených táborů, válka na Ukrajině v tom pokračovala a prezidentské volby to jenom dorazily.

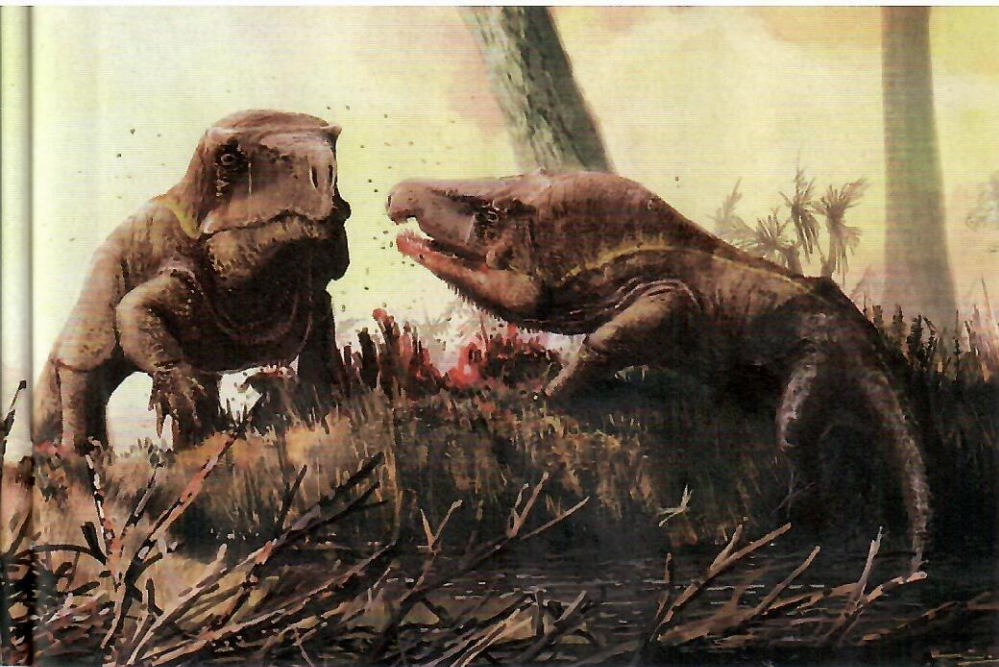
■ **Je vůbec realistické očekávat, že se ty tábory někdy usmíří?**

Schopnost přijmout druhý názor nebo se vžít do protivníka by situaci uklidnilo, upustily trochu páry z toho natlakovaného papíňáku, a napětí by kleslo. Toho se nám ale moc nedostává a je to trochu vina jedinců, kteří rozfoukávají ohýnek a z nějakého důvodu ještě pod tím kotlem přitápějí. Do určité míry to byla i strategie jednoho z prezidentských kandidátů: kapitalizovat strach z války nebo existenční obavy. Hrozí vám bída, hrozí vám válka. A pak se nabídnout jako spasitel.

Foto: Profimedia.cz, Jan Zátorský / MAIPA

▲ Agresivita ve společnosti stoupá. Na internetu, za volantem, a čím dál častěji i v ulicích.

To je tradičně jedna z neúčinnějších metod, jak manipulovat masou. Zajímavé je, že v tomto případě to nakonec nezafungovalo, protože se to možná přepálilo a převládla obava, že to spasilství není autentické, což může část lidí podvědomě cítit. I když si to třeba neuvědomí, víc je osloví ona klidná síla, která vypadá zodpovědně a autenticky.

■ **Když si představíme ty dva papíňáky, jak říkáte, jež akumulují energii lidí s po-**

dobným postojem, jakou roli v té polarizaci hraje neochota přijmout jiný názor? Proč je to tak těžké, až bolestivé?

Určitě je správné přijmout fakt, že někdo může mít jiný názor. Jenom je to ve vyznané emoční situaci nesmírně obtížné. Když teď nenecháte na druhém nit suchou, bude potom trvat možná deset let, než na tu situaci budete pohlížet s větším odstupem nebo tolerancí. Vždycky máte dvě možnosti: buď se zaseknout a válečnický

se zakopat, a pak napětí logicky dál stoupá. Anebo se umět vžít do toho druhého.

■ **Nějaká psychologická rada, jak na to?**

Existují různé triky a psychologické hry, například výměna rolí. To znamená, že já budu argumentovat v tvůj prospěch a ty budeš argumentovat v můj. U toho hned pochopíte, jak je to těžké a jak je člověk neochotný podívat se na svět očima toho druhého. V některých psychotherapeutických školách se takhle například řeší manželské konflikty, kdy mezi partnery vidíme podobné hluboké příkopky. Učíte se zvládat rodinné hádky a využívat je ku prospěchu věci, nikoliv k rozpadu manželství. Ve společnosti je zase obtížné, obrazně řečeno, obléknout si dres toho druhého mančafu. Rozdělení společnosti lze modelově ukázat na zkušenosti, jakou všichni známe z velkých fotbalových nebo hokejových zápasů, které vždycky provázejí přehnané emoce.

■ **Na druhou stranu je normální, že slávista se spartanem jdou mimo stadion na pivo a nepozabíjejí se u toho.**

INZERCE

VOLKSWAGEN
FINANCIAL SERVICES
KLÍČ K MOBILITĚ

Pořídte si Volkswagen Tiguan lehce a bez starostí

Servis
a asistence
24/7

Měsíčně
10 439 Kč
bez DPH

Auto snů lehce a bez starostí už není mýtus. S operativním leasingem od Volkswagen Financial Services nemusíte řešit žádné pojistné smlouvy, akontaci, karamboly na cestách, servisní prohlídky nebo přezouvání a uskladnění pneumatik. Po skončení nájmu si jednoduše vyměníte vůz za zbrusu nový – větší, menší, s panoramatickou střechou... Zkrátka jak se vám bude zrovna hodit. Více o výhodách najdete na www.operaklehce.cz

Servis
a údržba

Kompletní
pojištění

Dvě sady pneu
včetně výměny

Náhradní vozidlo
po dobu opravy

Vzorový příklad operativního leasingu na vůz Tiguan Life1.5TSI 110kW v ceně 873 900 Kč. Doba pronájmu 48 měsíců a nájezd 15 000 km ročně. Uvedená pravidelná měsíční splátka 12 632 Kč s DPH, 10 439 Kč bez DPH. Tato nabídka platí pouze pro podnikatele. Splátka obsahuje záruční a porádní servis po celou dobu pronájmu vozidla, dále obsahuje povinné ručení a havarijní pojištění s 10% spoluúčastí, pojištění vnějších skel do limitu 10 000 Kč. Tato indikativní nabídka není nabídkou ve smyslu § 1732 zákona č. 89/2012 Sb., občanského zákoníku, a jejím přijetím nevzniká mezi společností ŠKODIN s.r.o. a druhou stranou závazkový vztah. Kombinovaná spotřeba a emise CO₂ modelu Tiguan: 5,1 - 8,3 l/100 km, 135 - 189 g/km. Vyobrazený model může obsahovat prvky příplatkové výbavy.

www.operaklehce.cz

Ano, ale jsou také schopní zdemolovat vlak nebo převracet auta.

■ Není to spíš výtržnictví než nevráživost k jinému postoji?

Jistě, ale je to epifenomén (*vedlejší jev bez hlubšího významu, pozn. red.*) téhož. Ostatně já jsem také schopen jít na pivo s voliči kandidáta, kterého jsem nevolil, i když ne se všemi. Pokud nejsem schopen vžít se do toho druhého, a většina lidí toho schopna není, aspoň dokud trvá ta původní ostrá emoce, potom mám ještě druhou možnost. Musím zvážit, jestli obětuju názor a nepřijdu o kamaráda, anebo si budu dál prosazovat svou i za cenu, že ztratím přátelství. Někdo si vyhodnotí, že by mu bylo líto rozhádat se na život a na smrt s přítelem, s nímž se zná od dětství a společně třeba sportují nebo pěstují muziku, jenom kvůli tomu, že volil někoho jiného. Pokud si s ním ve všem ostatním rozumím, proč nejít dál? V takovém případě raději sporné téma opouzdřím, vyhýbám se mu a stočím hovor jinam, když se blíží roztržka.

■ Pořád jsme se nedostali k tomu, proč v nás člověk s jiným názorem, i když není vyloženě extremistický nebo zrádný,

vzbuzuje tak nepříjemné pocity, či dokonce fyzický odpor.

Pravděpodobně to vychází z toho, že když přijímáme někoho jiného, je to hodnotová záležitost. Potřebujeme sdílet jeho hodnoty. To je vlastně lepidlo, jež nás spojuje. Na tom je založeno přátelství. Pokud někdo blízký začne sdílet jiné hodnoty v oblasti, která je pro nás významná, cítíme to téměř jako zradu. Všimněte si, že v různých politických stranách, sektách nebo církvích jsou největšími nepřáteli odjakživa odpadlíci neboli renegáti. Ti jsou horší než odvěký nepřítel, protože toho máme přečteného a nemůže nás překvapit. Ale když nás zradí našinec, to se neodpouští, to se třesá smrtí!

■ Pořád mi to přijde málo. Když někdo není zrádce a vyznává jiné hodnoty, nebudu se s ním přátelit, ale to ještě nevysvětluje tu nenávist.

K udržování osobních pout, kdy se jako jedinci odlišujeme od jiných, například já vás rozeznám od jiných mužů stejného věku a pohlaví, protože se známe osobně, je potřeba sociální lepidlo, o němž jsem už mluvil. Vidíme ho u našich předchůdců, tedy primátů, například v zoologické za-

hradě. Šimpanzi se vzájemně šimrají po zádech a rodiče říkají dětem, že si vybírají blechy. To je ale pravda jenom částečně. Je to příjemné a šimpanzi si tím dávají najevo náklonnost, je to zvířecí vzájemný altruismus: já opečovávám tebe a ty mě. Sociální lepidlo. V určité fázi vývoje lidstva už byly ale sociální skupiny tak velké, že kdyby se všichni vzájemně šimrali, ubírali by tak časový přírůstek nutný pro udržení pro život nezbytných činností, takže by přišli

„Informace se šíří brutálně rychle. Více ty negativní.“

o potravu, o bezpečí a o území. Ono fyzické opečovávání jsme tedy vyměnili za opečovávání sociální, známé jako social grooming. Takže o sebe nepečujeme jenom šimráním, ale zejména povídáním. Vznikl tím tlak na rozvoj řeči, jež se postupně tvořila z hýkání a ze zpěvu... A čeština je tak geniální, že pro oba popsány způsoby opečovávání má stejný výraz: drbání. Tedy drbat se po zádech i drbat s někým o někom.

Foto: Shutterstock.com

Vylíčení nepřítele jako jiného lidského druhu pomáhá ve válkách vojákům k nesmiřitelnosti a k potlačení soucitu.

UBLÍŽIT TVÁŘI V TVÁŘ JE TĚŽŠÍ

Nejste-li patologický agresor či sadista či vám nejde o život (anebo o pomstu za ztrátu něčeho cenného, někoho blízkého), neublížíte nikomu, kdo se vám dívá do očí. Zásadní roli zde hrají zrcadlové neurony soucitu. Ve virtuálním prostoru, když nevidíme ostatní lidi, probíhá odosobnění. I proto je na sociálních sítích tolik nenávisti a zla. Taktika odosobnění (dehumanizace) se ovšem záměrně používá třeba ve válkách, kdy je potřeba u vojáků (ale i u civilních obyvatel, aby válku podporovali) vyřadit z „činnosti“ soucit. Proto kdykoliv proti sobě v historii stály dvě armády, bylo mnohem snazší přesvědčit vojáky o nutnosti zabít, když v nich převládl pocit, že druhá strana nejsou příslušníci stejného „druhu“ jako oni. Bílí nájezdníci na Divokém západě tudíž nazývali indiány „divochy“ nebo „rudokožci“, Američané za 2. světové války mluvili o Japoncích jako o „podřadných zlučáčích“ a japonská propaganda zase Američany vykreslovala jako „ty, co jedí děti“. A Hitlerovi se podařilo přesvědčit celý národ, považovaný tehdy za nejvzdělanější v Evropě, o tom, že Židé jsou méně než lidi a Slované

podřadný druh. A i „běžní“ němečtí vojáci pak páchali neuvěřitelná zvěrstva. Podobné je to i teď ve válce na Ukrajině. Putin říkal, že Ukrajinci nejsou národ, ruská média o nich hovoří jako o zombies, přezdívali jim hanlivě chocholové (chochol byla kozácká lokna vlasů na zbytku vyholené hlavy), nacisti, banderovci. Agresi se bránící Ukrajinci zase o Rusech, a nejen vojácích, mluví jako o rašitech (sloučení slov Rusové a fašisti), říkají jim skřeti nebo orkové (hloupí, primitivní a násilničtí mutanti z Tolkienova *Pána prstenů*) či Moskalové (ve smyslu primitivové, barbaři). Putin je Putler (sloučení jmen Putin a Hitler) a Rusko píšou Ukrajinci s malým počátečním písmenem a dvěma SS (odkaz na německé nacistické oddíly SS). Častý příklad dehumanizace je, že nepřítele nazýváte něčím neživotným. Například Japonci za 2. světové války měli pro americké zajaté vojáky označení „pole-na“ - maruta. Často se sáhne i k nějakému obtížnému hmyzu, jako je třeba šváb, nebo k nebezpečnému viru či bakterii. Vždy s jediným účelem: nevnímat nepřítele jako lidskou bytost...

▲ Stačí se porozhlédnout kolem sebe. Drbání je skutečně nejčastější lidskou činností. Jsme prostě sociální primáti, takže členové skupin spolu neustále komunikují. Drby sehrály v lidské evoluci významnou roli. Fotografie vlevo ukazuje, jak to začalo - vybíráním blech a drbáním kůže. U sociálních primátů jde o důležitý nástroj komunikace, uzavírání koalic, vyjadřování nadřazenosti a podřízenosti, odlišení nás, co spolu kamarádíme, od „oněch“, před kterými je potřeba mít se na pozoru. Jak ovšem našich předků přibývalo a pravěké tlupy se zvětšovaly, fyzické opečování každého každým už nebylo ve větší skupině časově možné, a pod tímto tlakem se vyvinula mnohem efektivnější varianta opečování, tzv. social grooming. Sociální „šimrání“. To využívalo nejdříve skřeky, později zpěv, a nakonec vznikla řeč. Podle evolučních biologů je velmi pravděpodobné, že právě potřeba „sociálního šimrání“ přispěla ke vzniku a vývoji jazyka obrovskou měrou.

Mluvení plní roli sociálního lepidla. Když se například potkají dvě sousedky ráno na pavlači nebo dva známí před krámem, začnou si povídat.

■ **Už to začínám chápat. Se svými sociálními kontakty si nechci do krve vyjasňovat postoje, protože to je unavující.**

Přesně tak. Vždycky dáte přednost neutrálním tématům, proto si lidé zdánlivě nesmyslně povídají o počasí, proto paní Nováková řekne: „To máme ale dneska hezky,“ což je naprosto zbytečná věta, protože sousedka paní Dvořáková to vidí taky. Chcete mít prostě jistotu, že nezačnete s tématem, na němž se vztah bude lámat.

■ **Lidé tedy podvědomě hledají shodu, a ne konflikt?**

Ano. Paní Nováková tím, podobně jako ten šimpanz, říká: „Já s vámi mluvím, vy se mnou mluvíte, a tím se mezi námi posiluje vazba.“ Je zcela bezvýznamné, jaké informace si vyměňují, nejlepší je něco neškodného, protože kdybyste rovnou vypálil otázku „Koho jste volila?“, vztah by se mohl narušit. Takhle názorově neutrální je to po celé zeměkouli, někde se nejčastěji mluví o počasí, jinde o golfu, o burze nebo o módě, u nás o nemocech.

■ **To znamená, že tenhle mechanismus je zakódovaný v evolučním vývoji?**

Ano. Vyvinul se asi před 150 tisíci let.

■ **To zní skoro depresivně, protože něco, co je v nás tak hluboko, asi jen tak nezložíme, že?**

Není to depresivní, je to pozitivní. Tenhle mechanismus drží pohromadě lidské skupiny a umožňuje nám rozlišovat na „my“ a „oni“. A vztah mezi těmito skupinami se dá potom řešit tak, že se buď vzájemně vymydlíme, anebo spolu soupeříme nějak jinak. Demokracie je vlastně ritualizovaná forma fyzického souboje, který se promění v souboj politický, a to je už velmi, velmi civilizovaná forma soupeření.

■ **Vraťme se ještě k sociálním sítím, které podle vás hodně přispěly k polarizaci společnosti. Máte nějaké vysvětlení, proč se tam takovým způsobem posunuly hranice slušnosti? Že lidé pod vlastním jménem, často veřejně známí, ztratili zábrany?**

INZERCE

Pražská plynárenská postaví v Praze vodíkové stanice

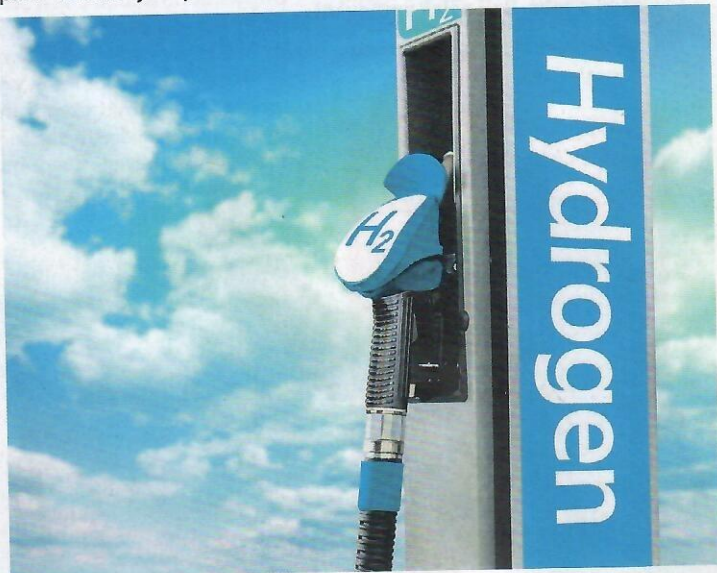
CELKEM TŘI VODÍKOVÉ PLNICÍ STANICE PLÁNUJE V PRAZE PRO MOTORISTY VYBUDOVAT PRAŽSKÁ PLYNÁRENSKÁ. PRVNÍ Z NICH BUDE UMÍSTĚNA V RÁMCI AREÁLU SPOLEČNOSTI V PRAZE 4 - MICHLI, DALŠÍ DVĚ PAK V RÁMCI VELKÝCH LOGISTICKÝCH AREÁLŮ.

Plnicí stanice budou veřejné, bezobslužné a vhodné pro plnění vyššího počtu nejen osobních vozů, ale i nákladních vozidel a autobusů. Budou tak sloužit i pro obsluhu vozidel infrastrukturních společností Prahy.

Záměrem Pražské plynárenské je do budoucna nabízet v rámci svých stanic „zelený“ bezemisní vodík. Ten je vyráběn pomocí elektrolyzérů štěpením vody, kdy energie potřebná k elektrolyze je zcela pokryta obnovitelnými zdroji energie, a je považován za jediný ekologický a klimaticky neutrální způsob výroby vodíku. Z tohoto důvodu bude právě michelská plnicí stanice součástí projektu, v jehož rámci bude propojena s obnovitelnými zdroji vybudovanými souběžně uvnitř areálu společnosti. V rámci dalších stanic se s uvedeným řešením postupně počítá také. V současnosti je možné vodík v České republice doplňovat do silničních vozidel na veřejně přístupné plnicí stanici v Ostravě-Vítkovicích. Před dokončením jsou stanice v Praze na Barrandově a Litvínově. V pro-

vozu je i neveřejná plnicí stanice v Neratovicích, ta je však schopná plnit nádrže jen polovičním tla-

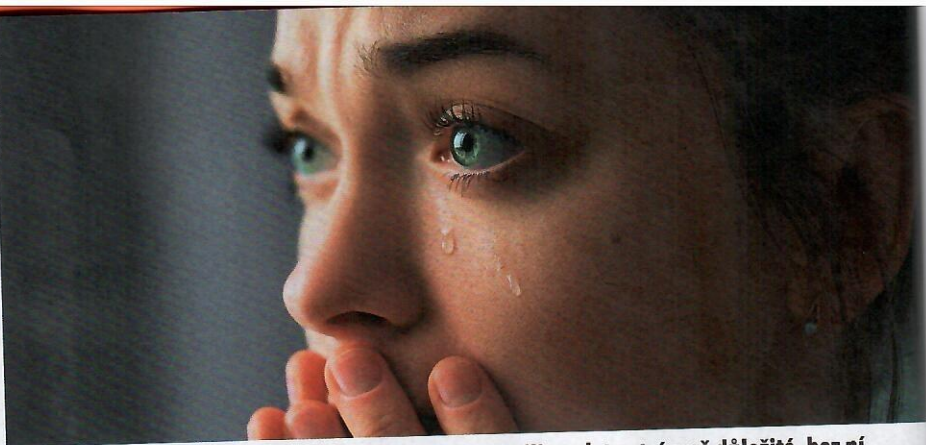
kem. Nejbližší zahraniční vodíkové stanice jsou v Drážďanech, Regensburgu nebo Vídni.

K tomu přispěla absence bezprostředního kontaktu. Z teorie chování a z etologie (věda zabývající se chováním živočichů, pozn. red.) víme, že naše agresivní chování je umenšováno různými mechanismy ze strany oběti. U mláďat je to odzbrojující poměr hlavičky a těla, kdy je vám žinantní do takového objektu mlátit nebo být vůči němu fyzicky agresivní, pokud nejste vloženež patologický sadista. Ten nevinný pohled, to pípání, chvění srsti! Proto jsou tak oblíbení plyšáci, protože v nás spouštějí pečovatelské chování. Když se vám dítě dívá do očí, těžko byste byl schopen mu ublížit. To všechno jsou odvraceče agrese, říká se tomu zpětné pokyny, feedback cues. (Podobnou roli hraje třeba i emocionální pláč. Ten je dodnes vedle křiku hlavní „řečí“ nemluvnat. Několik studií navíc zjistilo, že ženské slzy smutku a bolesti potlačují mužský pohlavní pud i agresivitu. Analýza vzorků slin a vyšetření aktivity mozku na magnetické rezonanci potvrdily, že u těchto mužů došlo ke snížení hladiny testosteronu. Evoluční biologové to vysvětlují tím, že když v minulosti pravěcí dobyvatelé zabírali území, zabíjeli muže a znásilňovali ženy, aby šířili své geny, byl pláč sebeobranou žen, který tlumil mužskou agresi. Emoční slzy, jimiž vyjadřujeme smutek, bolest, vztek, beznaděj či radost, jsou dodnes důležitým prvkem neverbální komunikace, a obsa-

Foto: Shutterstock.com

▼ Mezigenerační napětí a revolta mladých, co chtějí změnit svět, vůči starým, kteří změny odmítají, tady byly vždycky. A musejí být, protože posunují svět dopředu. Jenže teď je to možná trochu jiné. Vyostřenější. Nejen vlivem ekonomické situace (perspektiva, že si mladá rodina s průměrným příjmem koupí třeba byt v Praze, je téměř nulová, vesměs nedosáhne ani na hypotéku), ale například i rozfoukáváním konfliktu politiky. Průzkum agentury STEM před časem zjistil, že až čtvrtina mladých si o spoluobčanech důchodového věku myslí, že „ekonomicky vysávají stát“ a jsou přítěží. S rozhodnutím vlády o seřezání valorizace penzí a s blížící se důchodovou reformou se tohle napětí ještě zvýšilo. Vina je ovšem na obou stranách. Jsou-li mladí příliš sobečtí a sebestřední, nestali se takovými sami o sobě. Byli nějak vychováni.

▲ Člověk je tvor sociální a spolupráce je pro něj už miliony let extrémně důležitá, bez ní by nejspíš už dávno jako druh vymřel. I proto se nám vyvinuly v mozku mechanismy, jež se snaží potlačovat agresi mezi lidmi, protože ta spolupráci ničí. Patří mezi ně i emocionální pláč žen. Výzkumy potvrdily, že pohled na ženské slzy zoufalství či bolesti potlačují u mužů agresivitu i sexuální pud.

hují proto více bílkovin než slzy normální: jsou tudíž lepkavější, stékají po tváři pomaleji a pro okolí jsou viditelnější. Je tedy větší šance, že se u lidí v blízkosti aktivují v jejich mozcích zrcadlicí neurony. Ty se vyvinuly kvůli potřebě spolupráce v pravěké tlupě, což byla tehdy jediná šance, jak pře-

„Bud' obětuj názor, nebo kamaráda.“

žít v divočině plné predátorů, kteří měli lepší přirozené „zbraně“ než naši dávní poloopičí prapředci. Díky zrcadlicím neuronům se dokážeme vcítit do pocitů druhých a do jisté míry je i kopírovat. Proto je nakažlivé zívání, smích, chmury, u malých dětí i pláč. A proto nám nedělá dobře, když někdo dru-

hý trpí, a abychom se toho špatného pocitu zbavili, snažíme se mu pomoci, i když ho třeba neznáme, pozn. red.)

■ A tohle všechno na sociálních sítích, kdy nevidíme tvář člověka, na kterého v diskusích reagujeme, chybí...

Ano. Vy toho člověka, na něhož útočíte, vlastně nevnímáte, je pro vás anonymní. Nevysílá vůči vám žádné bezprostřední signály, které by vás uváděly do rozpaků. A to vůbec nemluví o tom, když vy sám vystupujete pod přezdívkou, tedy anonymně.

■ A to už jsme v úplném bahně.

Jste skrytý ve své anonymitě, tam se cítíte bezpečně, a vypadne z vás to nejhorší, co byste nikdy nikomu na svoji vlastní zodpovědnost nevetli, protože by vám to bylo proti srsti, a navíc byste byli pod vlivem onoho zpětného působení. Pokusím se to shrnout: máme odlidštěnou oběť, která je daleko, skrytá někde v mediálním a informačním prostoru. A pokud se tak chováte i pod svým vlastním jménem, je to tím, že jste zjistili, že se nic nestane a že vám nikdo nepřijde dát fyzicky pár facek.

■ Pocit beztržnosti?

Ano. Agresori ve chvíli, kdy se to nějakým způsobem začne kriminalizovat, hned zacouvají a začnou se omlouvat. To jsou známé případy.

■ Na sociálních sítích jsem si všiml, že když je někdo agresivní a jiný se ho zeptá, proč je tak útočný, obvyklá odpověď je: „Na hrubý pytel hrubá záplata, oni jsou stejní, nebudu s nimi jednat v rukavičkách.“

Ano, to je jeden z mechanismů obrany osobnosti, neboli projekce „podle sebe soudím tebe“. Existuje takzvaný disowning, vyčlenění se mimo ty ostatní, kdy například jeptiška řekne „všechny ženský jsou děvky“, protože ona jediná je čistá. Anebo naopak asimilativní přístup (splynutí s ostatními, pozn. red.), který bych popsal jako „proč bych neukradl máslo v samo-

obsluže, stejně všichni kradou“. Proto když někdo říká „na hrubý pytel hrubá záplata“, uniká mu, že to je nepřipustná generalizace, protože všichni takoví nejsou. Takovému člověku chybí schopnost jemněji rozlišovat svět, který si zjednodušuje do černobílého vidění, což je jeden z mechanismů nedostatku hlubšího pochopení jevů. A taky bych řekl nedostatku smyslu pro humor. Humor je notabene dobrá kanalizace (vybití nežádoucího jednání neškodnou formou, pozn. red.) agrese.

■ Když se posuneme od polarizace, která společnost znejišťuje, k dalším negativním jevům, jako je pandemie covidu, válka na Ukrajině, energetická krize a zdražování všeho, plán na zvýšení daní, a k tomu ještě drahé a silou prosazované zelené nápady z Bruselu, místy až proti zdravému rozumu... Není to už na lidi moc? Co udělá s psychikou člověka, když se mění tolik jistot, na něž bylo dlouho spolehnouti?

Ztráty jistot způsobí nárůst úzkosti, protože člověk od narození usiluje o bezpečí, kam v širším slova smyslu patří i zajištění

▲ Člověk je velmi přizpůsobivý tvor. To mu dává ve stále se měnícím světě obrovskou výhodu. Dokonce se říká, že „člověk si zvykne i na šibenici“. A zase taková nadsázka to není. Vývoj chování a pocitů lidí v kritických děletrvajících situacích je toho důkazem. Třeba druhá světová válka. Zprvu v lidech zvuk sirén při leteckém poplachu vyvolával paniku a zděšení, brzy si ale zvykli a přítomnost smrti brali jako každodennost. Podobně to bylo při pandemii covidu. Člověk jakoby otupí. Je to přirozená obrana mozku, jak se zbavit stresu, aby se organismus nezhroutil. Při delším opakování určité informace se prostě mění naše vnímání její důležitosti, už to není ten signál nejvyššího poplachu... To, co je oproti minulosti dnes jinak, je četnost a frekvence změn. Před staletími byly zásadní změny po padésáti až sto letech. Člověk měl čas se pomalu adaptovat na nové podmínky. Dnes jsou změny z pondělka na úterý. A my se jim nedokážeme tak rychle přizpůsobit (a čím je člověk starší, tím to jde hůř), z toho vzniká podrážděnost a úzkost.

obživy a ochrany. A to bezpečí je neustále ohrožováno. Proslulý americký psycholog Harry Harlow z univerzity ve Wisconsinu v 60. letech dlouhodobě zkoumal závislost opičích mláďat na matce, což později vedlo ke známému konceptu citové vazby

mezi matkou a dítětem. Harlowovy pokusy ukazovaly, jak se opička po narození drží mámy podobně jako lidské mládě, ale neustále zvědavě podniká exkurze do toho neznámého světa, kam experimentátoři umístili „bubeníčka“, bubnující loutku,

INZERCE

AKCE, KTERÁ JDE NA RUKU VŠEM

Chtěli byste nové auto a nechcete vydat tolik peněz? Pořídte si svůj vysněný vůz v akční nabídce, kterou si ušijete přímo na míru.

Zdroj: Škoda Auto

Kouzlo produktu s názvem Financování Chytře spočívá ve variabilitě poslední nerovnoměrné splátky. Tu si může každý nastavit dle vlastního uvážení v širokém rozmezí od 20 do 60 % z ceny vozu. Čarovat lze i se splátkou předem – tzv. akontací. Ta dosahuje až 40 %, ale může být i nulová. To znamená, že na zcela nový vůz nyní dosáhnou i ti, kteří nemohou či

nechtějí na začátku investovat ani korunu. Pak už stačí vybrat si délku splácení od 2 do 5 let a jako výsledek z této kalkulace vypadne pravidelná měsíční splátka, která je leckdy i výrazně nižší než u klasického úvěru bez možnosti volby poslední navýšené splátky. Pokud vás děsí právě ta, brzděte. Není k tomu nejmenší důvod, protože ji ve finále ani nemusíte zaplatit.

Až v závěru smluvního období se rozhodnete, jak s ní naložíte. Pokud ji nezaplatíte jednorázově, požádáte o rozložení do delšího období a pokračujete ve splácení dál. Nebo auto jednoduše prodáte dealerovi a po vypořádání poslední splátky vám ještě zbyde na akontaci nového vozu či jinou radost ze života. Je to velmi snadné, flexibilní a výhodné pro podnikatele i soukromé osoby.

A pozor! Financování Chytře v sobě zahrnuje prodlouženou záruku a předplacený servis v délce 5 let nebo 100 000 km zdarma. Díky tomu vyzrajete na inflaci a ještě ušetříte, protože po danou dobu neplatíte běžný servis a potřebné náhradní díly.

Jak to funguje?

Běžný úvěr	Financování CHYTŘE	Výše úvěru		
cena auta 450 000 Kč	cena auta 450 000 Kč	SPLÁTKA PŘEDEM 20 %	MĚSÍČNÍ SPLÁTKA 36 měsíců	POSLEDNÍ NAVÝŠENÁ SPLÁTKA 50 %
akontace 20 %	akontace 20 %			
počet splátek 36	počet splátek 36			
splátka 11 900 Kč	splátka 5 900 Kč			

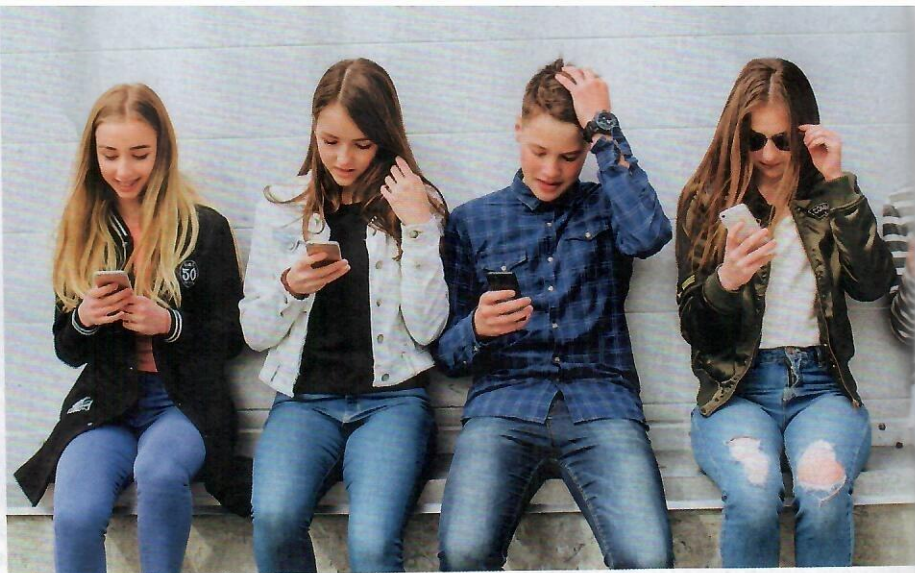
Pro toho, kdo má ušetřeno

Autorizovaní prodejci značky Škoda mají dobrou zprávu i pro zájemce o koupi vozu za hotové. I oni mohou čerpat zajímavý benefit. Získají totiž balíček Loajalita zahrnující Předplacený servis Standard na 5 let nebo 100 000 km a prodlouženou záruku ve stejné výši za akčních 9900 Kč včetně DPH. Běžná cena tohoto produktu se pohybuje v řádu několika desítek tisíc korun v závislosti na konkrétním modelu.

jež na opičky působila strašidelně. Opička se vydala směrem k bubeníčkovi, okamžitě se vydělala, pocítila ztrátu kontaktu a honem běžela zpátky a přitulila se k matce. Tyto exkurze do neznáma s návratem do bezpečí se neustále opakují, zvědavost a odvaha se zvětšuje, a opička tak jako satelit, který obíhá kolem Země, nabírá rychlost, až se nakonec odpoutá a jde životem sama. Náš život probíhá ve stejném schématu. V dětství se osamostatňujeme, ale bezpečí je neustále ohrožováno stále významnějšími okolnostmi, jež vyžadují víc a víc úsilí. Jako například při pandemii covidu, kdy jsme nevěděli, co se bude dít a jestli ten virus nebude hromadně zabíjet. Když ohrožení překročí určitou mez, vzroste neúměrně úzkost a ztrácí se základní pocit bezpečí. Uklidnili jsme se až teprve s určitou zkušeností.

■ Nakonec si zvykneme na všechno?

Všimněte si, že po nějaké době se začneme vracet k předchozímu životu. A hlavně, trvá-li nepříznivá situace dál, dřív nebo později se na to populace začne adaptovat.

■ Konečně nějaká uklidňující informace.

Dokonce věřím, že takhle se dokážeme adaptovat na klimatickou změnu. Řešením není stalinská snaha poručit větru, dešti, kdy má pršet a kdy vát. Lepší strategie je naučit se s tím nějak žít. Podobně jako jsme to dokázali s covidem, který se nakonec zařadil mezi další běžné virózy. Nechci říct, že bychom se měli adaptovat na věčnou válku na Ukrajině, ale přizpůsobme se tomu, že nějaké řešení se bude muset najít. Už v počátcích jsme se vypořádali s tím, že u nás přibýlo téměř půl milionu uprchlíků, což je 5 % obyvatelstva.

Klesl komfort a zatížil se zdravotní a sociální systém. Ze začátku mnozí z našich blízkých ubytovali Ukrajince, a snížili si vlastní pohodlí. Jakmile to nějakou dobu trvá, dokážeme najít řešení. Pozorujeme neustálý boj mezi ztrátou jistot a jejich zpětným dobýváním. A k tomu dobývání nám slouží právě ta úzkost jako podnět, že se musíme víc snažit, abychom bezpečí zase zvýšili.

■ Jak se úzkost projevuje? Jak poznám, že se s ní potýkám?

Úzkost souvisí se stresem. To je fyziologický mechanismus, který se dá popsat v medi-

Sociální sítě: Měly sblížovat a šířit víc pravdy, jenže...

Je to paradox. Sociální sítě původně vznikly jako prostor pro šíření „nepohodlných pravd“, které jinak mohou politici, úřady, bohaté firmy, ale i na inzerci závislá média zamlčovat. A také měly lidi sblížovat. V obou případech se to trochu zvrtilo. Lži a polopravd je vinou Facebooku, Twitteru a spol. ve veřejném prostoru mnohem víc. Stejně tak přibýlo nenávisť a společnost je stále rozdělenější. Především ta naše, západní, založená na individualismu.

CO ZPŮSOBILA PANDEMIE. Během pandemie a všech těch lockdownů se pro většinu lidí stal internet spásou. Možností nakoupit si z obýváku. Spojením se světem. Únikem z marasmu bezmoci. Jenže jsme u internetu zůstali přilepeni doteď. Většina naší komunikace už probíhá po síti. Stává se tedy méně autentickou. I anonymnější. Být schovaný kdesi v dále, a leckdy na sociálních sítích jen za svojí předzvěkou, to má hned člověk větší odvahu. A méně zábran. Vulgárně někomu vynadat, urazit ho a přát mu třeba veřejně smrt, se z očí do očí dělá mnohem hůř než to anonymně natukat do mobilu na Facebook či Twitter doma z křesla. „Je to asi tak, jako když pácháme nějaké zlo. Je velký rozdíl, jestli ho musíme uskutečnit vlastníma rukama,“ říká prof. Höschl.

ZVRÁCENÁ SÍLA. Internet má větší sílu, než mělo kdy jakékoliv náboženství. Ostatně nebyť sociálních sítí v mobilech, nebylo by nejspíš například arabské jaro. Tedy vlna revolucí, jež se od konce roku 2010 prohna-la arabským světem a svrhávala jednoho diktátora za druhým. Byla podporovaná (a mnohdy přímo iniciovaná) Západem, měla přinést do arabských zemí „naši“ demokracii, výsledkem byl ovšem ve většině případů ještě větší chaos, více mrtvých, více represí a méně svobody, než když tam předtím vládli krvaví diktátoři. Nebyť sociálních sítí, nebyla by zřejmě od roku 2015 ani zdaleka tak masivní migrace z Blízkého východu a z Afriky do vysněného evropského eldoráda, kde má přece každý mercedes, ženy jsou povolné a pracovat se moc nemusí. Nebyť sociálních sítí, neměl by islámský terorismus ani náhodou takovou sílu ani přitažlivost, a možná by vůbec nevznikla organizace fanatických hrdlořežů Islámský stát, za jejíž globální popularitou u řady frustrovaných muslimů (i z Evropy) stála právě propaganda a „náboř“ na sociálních sítích.

PROČ VĚŘÍME FÁMÁM. A další věc pro sociální sítě typická: spousta fám, lží, bludů, polopravd. Nikdy v historii se nemohly šířit

tak rychle, masivně a úspěšně. A pokud nelze ověřit, co je a není pravda, uvádí to mozek do zmatku. Do nejistoty. Pociťu ohrožení. Přitom platí, že podvědomě máme tendenci věřit té horší zprávě. Mozek jí dá vyšší prioritu, protože může znamenat nebezpečí. Inteligence a vzdělání v tom nehrají vůbec roli, pocit možného nebezpečí je pro mozek vyšší karta.

MOZEK SE MĚNÍ. Náš mozek se kvůli internetu mění. Ochabují centra paměti, nemusíme si pamatovat telefonní čísla ani data z historie – vše máme v mobilním telefonu nebo to najdeme na Googlu. I naše schopnost orientace v prostoru slábne, vše za nás řeší GPS navigace. Mozek se kvůli tomu přestavuje, kapacita pro ukládání informací se ovšem nezvětšuje. Máme ji v podstatě stejnou, jako měl náš prapředek, když ještě lovil mamuty. A těch informací je na nás prostě moc. Naše pozornost je proto unavená, vyčerpaná. A kvůli tomu jsme podrážděnější, ale i zranitelnější a přístupnější tomu, uvěřit i očividné blbosti. Notabene zprávám, jež nemáme jak ověřit. Najednou nevíme, co je pravda a co lež. A máme z toho v hlavě zmatek – i proto onen stále větší příklon k ezoterice, pavědám, konspiračním teoriím, internetovým

V mozku máme až 100 miliard neuronů. A každá z těchto nervových buněk dělá něco jiného a pro každou existuje až 10 tisíc synapsí (propojení s dalšími neurony). To vše je navíc neustále v přestavbě, každou sekundu se do mozku zapisuje okolní realita a ta ovlivňuje to, jak mozek řídí zbytek těla a naše jednání. Pokud ale nějakou schopnost uloženou v mozku nevyužíváme, při přestavbě neuronů je časem potlačena. Navigace v mobilu je fajn, ztrácíme tím ale časem svoji přirozenou orientaci v prostoru. Stejně jako kvůli sociálním sítím typu Facebooku ztrácejí hlavně děti a teenageři schopnost navazovat reálné vztahy, verbálně komunikovat nebo číst „signály těla“. Z deseti komunikací ve věkové kategorii 13 až 19 let jsou jen tři „tváří v tvář“. Zbytek je přes mobilní telefon a sociální sítě. Komunikace se omezuje na textování kratičkých vět, zkratk a smajlíků.

ciňských termínech jako spuštění hormonu CRH na úrovni hypotalamu (část mezimozku, která připravuje všechny orgánové soustavy na komplexní odpověď, například na zvýšenou psychickou nebo fyzickou zátěž, řídí pocity hladu a žízně, podílí se na kontrole emocí, pozn. red.). Hypothalamus stimuluje výdej hormonu ACTH z hypofýzy a ten z nadledvinek vyplaví hormon kortizol. To je pradávny mechanismus,

který nás připravoval pro boj nebo pro útek. Kortizol (stresový hormon zvyšující celkovou pohotovost organismu při závažných situacích, pozn. red.) má zajímavé účinky, historicky velmi logické a vysvětlitelné, například zvýší trochu krevní srážlivost, abychom po zranění v boji nebo na útěku nevykrváceli, aby se krev rychleji srážela. Když bojujeme, velmi se to hodí, ale když je to jenom telefonát od šéfa, my se ani ne-

stránkám, které vytváří kdoví kdo a které nemají ani tak za úkol šířit lež, ale spíše pocit, že pravda vůbec neexistuje. Falšuje se přítom vše. I videa. V poslední době navíc do hry vstupuje umělá inteligence, ta už dokáže softwarově „naklonovat“ třeba tvář politika a vložit mu do úst slova, jež nikdy neřekl.

AGRESIVITA Z NEJISTOTY.

Agresivita na sociálních sítích je i jakýmsi ventilem zvýšené nervozity a podrážděnosti lidí. Důvodů pro „nervy na pochodu“ je víc, u každého můžou být trochu jiné, ale k těm hlavním patří nejistota, způsobená příliš rychlými životními změnami. Nevíme, co přijde, na co se máme připravit. Pocit ohrožení provází úzkost. Proto jí v době krizí vždy přibývá. A v poslední době byla těch spouštěčů spousta. Krize migrační, pandemie covidu, krize energetická (mající podle řady ekonomů prapůvod v příliš ambiciózní zelené politice EU) a na ni navazující zdražování všeho či válka

v naší blízkosti, kdy spolu bojují dvě největší armády Evropy. A jaký je rozdíl mezi strachem a úzkostí? Strach máme z něčeho konkrétního (z hadů, z pavouků, ze tmy, z toho, že ztratíme práci), zatímco základem úzkosti je právě nejistota, ohrožení, jež nedokážu ovlivnit. Když vím, na co si dát pozor, pak si na to pozor dávám (to je strach). Když to nevím, dávám si pozor pro jistotu na všechno (to je nejistota). Z toho plyne, že úzkost si můžeme snížit dostatkem informací, proto jsme během začínající pandemie covidu či počínající energetické drahoty hltali v televizi a novinách o těchto krizích každé slovo. Když něco známe, tolik se toho nebojíme. Lidský mozek je stavěn na kauzalitu (vztah mezi příčinou a následkem), a když ji nevidí, snaží se ji dotvořit, protože to snižuje pocit nejistoty, ohrožení, a tudíž úzkosti. Proto ji lidé hledají za každou cenu, i třeba tam, kde není. A takhle zase vznikají bludy a konspirační teorie. -tm-

MAXIMUM VÝHOD S KAUFLAND CARD V APLIKACI.

- Akční kupóny
- Extra slevy
- Soutěže
- Slevy u partnerů
- Rychlejší nákupy díky K-Scanu a Kaufland Pay

Máte Android? Naskenujte QR kód pro přesměrování do Google Play!

Máte iOS? Naskenujte QR kód pro přesměrování do App Store!

www.kauflandcard.cz

zvedneme ze židle, a tak se nám taky může začít srážet krev v cévách, a už jsme u rizika civilizačních chorob, jako je infarkt. Stres je dobrý sluha, ale špatný pán. Zkrátka se dnes mnohdy vyplavuje v situacích, pro něž nebyl vývojem ustrojen. Totéž se děje, když stresové hormony v těchto chvílích přesouvají energii z momentálně luxusních oblastí, jako je kůže, do svalů a mozku, které budou zapotřebí pro boj. A opět jsme u civilizačních chorob, arytmií, vysokého tlaku, cukrovky 2. typu a žaludečních vředů.

■ **Dnes se ale mluví o dobrém a špatném stresu.**

Kdybychom řekli, že stres je škodlivý, je to stejně nepřesné jako prohlásit, že pohyb nás zabíjí. Stres nám v zásadě prospívá, proto se také v lidském vývoji udržel jako významný obranný mechanismus. Pohyb zrovna tak pomáhá, pokud si ovšem v mrazu nejedete zaběhat při zápalu plic a s horečkou. Prospěšný stres, eustres, přejde ve škodlivý distres ve chvíli, kdy je zátěž příliš vleklá. Moc silná. A problém neřešitelný: kdy nemám vliv na události a jsem absolutně bezmocný.

■ **Může mít strach a z něj pramenící úzkost vliv na agresivitu, o níž jsme mluvili na začátku?**

Psychologicky nepochybně ano. Kočka zahnaná do kouta vystřelí a je agresivní, ačkoliv by jinak utekla. V té chvíli už jí nic jiného nezbyvá. Agrese může být ultimátní řešení tam, kde už se žádné jiné nenabízí. Jakmile jsem v bezvýchodné situaci a obrazně řečeno vím, že můžu zemřít, protože

▼ **Jestliže je člověk plný hořkosti, plný bolestí, plný zoufalství a zklamání, ventiluje často své pocity zmaru na sociální síť. Tak trochu podle upraveného hesla: sdílená bolest, poloviční bolest. S tím rozdílem, že na sociálních sítích se často mění v agresi. Každopádně přibývá nešťastných, bezradných a svým způsobem opuštěných lidí, kteří si nevědí se životem rady. „My jsme totiž ztratili kromě jiných věcí i kus toho, co měli naši předci, a to byl zdravý selský rozum... Jsme jako bludní Holanďané, kteří ztratili směr,“ řekl před časem v rozhovoru pro týdeník TĚMA psychiatr a kněz Jaroslav Maxmilián Kašparů.**

Podle psychiatra prof. Höschla je názorově rozdělená společnost v demokracii normální: „Protože kdybychom se všichni na všem najednou shodli, pak celou společnost umrtvíme a vývoj se zastaví. Takže i když nám to mnohdy není příjemné a i když je to zdroj mnoha extrémních postojů, ten princip je životadárný.“ Zároveň ovšem platí „všeho s mírou“. Protože extrémny vychylují rovnováhu.

se proti mně blíží nějaké nebezpečí, vyrazím v téměř sebevražděném zápase. Vytrhnu svoji poslední kartu, jež se násobí tou bezmocí a strachem.

„Největšími nepřáteli jsou vždy odpadlíci.“

■ **Setkáváte se s tím i ve vaší psychiatrické praxi?**

Máte-li na mysli třeba psychotické pacienty, je to na podobném principu, ale ve virtuálním světě. Pakliže se dopustí nějaké agrese, není to proto, že by byli primárně zlí. Pod vlivem psychotických fenoménů, například bludu, že vy jste nepřítel, co ho jde zabít, se začnou v posledním zoufalém záchvatu bránit. Vypadá to jako agrese, ale přítom je to jenom obrana zoufalce, který nevidí jiné řešení.

■ **Vaší oblíbenou knihou je Svět včerejška s podtitulem Vzpomínky jednoho Evropana od rakouského spisovatele Stefana Zweiga, který se v brazilském exilu krátce před svou smrtí (1942) nostalgicky loučil s habsburskou říší. Sugestivně popisuje měnící se atmosféru v Rakousku-Uhersku a v Evropě před první světovou válkou, a potom ve 20. a 30. letech, kdy už byl v Německu u moci Hitler. Před ním Zweig v roce 1934 uprchl do exilu... Připadá vám, že se už zase loučíme se starým světem?**

Možná to tak vypadá, že starý svět prohrává s tím novým. Útěchou mi je podzření, že tomu tak bylo vždycky. Zweig v knize ukazuje staré Rakousko v podobě rodiny, která na malém nádraží neví, jestli má císaře Františka Josefa I. ještě zdravít, nebo už kamenovat. Mocnářství odchází do zapomnění, přichází nový svět, a pokud necháme stranou, jestli to je dobře, pak střídání světů se neustále opakuje, přicházejí světové války, ale po nich se svět zase zresetuje, vystřídají se generace, mládež je vždycky v opozici a mladí revolucionáři nakonec stejně zjistí, že mají stejné bačkory jako jejich otcové, proti kterým se vzepřeli.

■ **Máme se tedy obávat o starou dobrou západní civilizaci, která začíná populačně i technologicky ztrácet hlavně na Asii?**

Vzhledem ke svému věku se toho obávám, ale zároveň jsem klidný, protože vím, že se toho zřejmě nedožiju. Je to spíš na těch mladších, aby ty obavy sdíleli a nějak se podle nich zachovali. Radu ale žádnou nemám, protože je to z pohledu jednotlivce i z pohledu české populace zřejmě neřešitelný problém.

Ivan Hamšík

